

A Farkas utcai
református
templom szószéke

SIPOS GABOR

A REFORMÁCIÓ KOLOZSVÁROTT

A hitújítás történetében jelképekké vált városok: Wittenberg, Strassburg vagy Genf mellé magyar területről Kolozsvárt sorakoztathatjuk fel, a radikális reformáció eltérő irányokból induló és sokfelé ágazó teológiája itt vált ugyanis olyan koherens dogmati-

kai rendszerre, amelynek mérsékeltőbb formája – Európában egyedülálló módon – egyházzá intézményesült és a politikum által elfogadott felekezet jogállását is elnyerte. A reformáció eszméinek jelentkezésekor különleges szerepet kapó német–magyar lakos-

ságú város Brassó és Debrecen hatását ötvözve vált az erdélyi magyarság meghatározó szellemi központjává, melynek vezető lelkeszei, elsősorban Dávid Ferenc, a nyugati radikális gondolati rendszerek befogadására és továbbvitelére is vállalkoztak.

A 16. század elején Kolozsvár lakosai a közép-európai normáknak megfelelően élhették egyházi életüket. Gótikus plébániatemplom állt a nagypiac közepén, mellette a Szent Jakab-kápolna nyújtott teret az áhítathoz, a kolduló rendek közül pedig kettőnek is volt kolostora: a domonkosoknak az Óvárban, az obszerváns ferenceseknek pedig a Farkas utcában. Nem messze a várostól, Kolozsmonostoron állott a Benedek-rendiek ősi apátsága, a keleti, Magyar utcai külváros pedig magába olvasztotta a középkori Szentpéter falut plébániatemplomával együtt. Oltáregysületek, a plébániának és a zárdáknak nyújtott adományok, misemondást meghagyó végrendeletek igazolják, hogy a hívek élő kapcsolatban álltak egyházukkal, és épp ez tette őket fogékonnyá az egyház megújulása iránt.

ÚJÍTÓ ESZMÉK

Azt nem tudjuk, hogy Kolozsvárott az 1520-as évek elején vitatkoztak-e Luther prédikációiról a kocsmában egy pohár bor mellett, miként az Sopronban történt, de bizonyosra vehetjük, hogy a város német és magyar lakói a mozgékony kereskedők, a vándorló mesterlegények, az egyetemekről visszatértek hírei s az általuk behozott nyomtatványok révén értesültek a hitújító mozgalomról. Tudós plébánosuk, Enyedi Wolphard Adorján, az erdélyi káptalan egyik kanonokja maga sem idegenkedett az újító eszméktől. Széchenyi és Brassó hatása tovább erősíthette a kolozsváriak ilyen irányú érdeklődését. Nem csoda hát, hogy a városi tanács 1544-ben Wolphard utódjául azt a Heltai Gáspárt hívta meg plébánosnak, aki az előző évben Johann Honter brassói reformátor ajánlásával utazott Wittenbergbe. A fiatal lelkipásztor aztán Luther szellemében újította meg a plébániatemplomban az igehirdetést és a szertartásokat. A németül prédikáló Heltaival együtt munkálkodott a város magyar prédikátora, Gyulai István és a szintén Wittenbergben tanult iskolarektor, Vizaknai Gergely. Igéirdetésük nyomán a hívek jó része a hitújításhoz csatlakozott, a középkori egyházhoz ragaszkodók pedig a domonkos vagy a ferences kolostorba jártak misére; ez utóbbiban 1534-ben egy szász és nyolc magyar gyóntatópap szolgált. A plébániatemplomban és a Szent Jakab-kápolnában tartott reformált istentiszteletek és a kolostor-

templomokban celebrált misék egymás melletti fennállása nem csupán kolozsvári sajátosság, ez felelt meg az 1545–1548. évi erdélyi vallási törvényeknek. Ezek ugyanis rendre tudomásul vették a városokban bekövetkezett változásokat, ugyanakkor biztosították a „régí hit” zavartalan gyakorlását.

E békés egymás mellett élést 1551 tavaszán az erdélyi politikai fordulat zavarta meg. Kolozsvárt I. Ferdinánd hadvezérének, Castaldónak a csapatai szállták meg, a reformáció híveit pedig az a veszély fenyegette, hogy a hitújítás következetes ellenfele, Martinuzzi György bíboros lesz a város felekezeti megosztásának döntőbírája. György barát meggyilkolása (1551. december 17.) után a vallási elnyomástól való rettegés a kolostorok ellen fordította a városiakat, kiűzték a szerzeteseket, sőt az oltárokat is lerombolták. Pár héttel később az országgyűlés határozata nyomán visszaköltözhetek a városba a domonkosok és a ferencesek, de a korábbi békés viszony nem állt helyre.

1556-ban az Izabella királynő és fia, János Zsigmond Erdélybe való visszatéré-

sével bekövetkezett politikai fordulat egyúttal a reformáció végleges győzelmét hozta: a szászvárosi országgyűlés szekularizálta az egyházi vagyonokat, a kolostorok egy részében pedig iskolákat alapított. Köztük volt a kolozsvári domonkos zárda is, amelynek falai között a korábbi plébániai iskola számára megnyílt a magasabb szintű fejlődés lehetősége. A kolozsvári templomokat ekkor szabadították meg a középkori szobordíszektől, megszüntették a mellékoltárokat, az új istentiszteleten főlegleg egyszerűbbeket (monstrancia, szenteltvíztartó stb.) használaton kívül helyezték.

HELTAI ÉS DÁVID

A nagypolitikának a kolozsvári egyházi életet is befolyásoló fordulatai között figyelniünk kell egy fontos művelődéstörténeti dátumra: Heltai plébános a szintén Wittenberget megjárt Hofgreff Györggyel karöltve 1550-ben nyomdát alapított, és az itt nyomdafestéket látott egyházépítő irodalom révén a város „az erdélyi magyar eklé-

zsiák reformatori központja lett”. Német és magyar nyelvű káték, az úrvacsoráról szóló traktátusok, istentiszteleti rendtartások (ágendák) jellemzik Heltai Gáspár kiadói programját, s főként a bibliafordítás, amely a kincses város-tól Baranyáig húzódó prédikatori-fordítói összefogás révén jöhetett létre. A prófétákat közlő negyedik rész (1552) előszava határozottan leszögezte, hogy a *Biblia* magyar nyelven való kiadása reformatori célt követett: az ótestamenti próféták módjára bálványimádásként elítélni azt a hagyományos felfogást, mely szerint „Krisztus nem elég a megváltásra és a segítségre”.

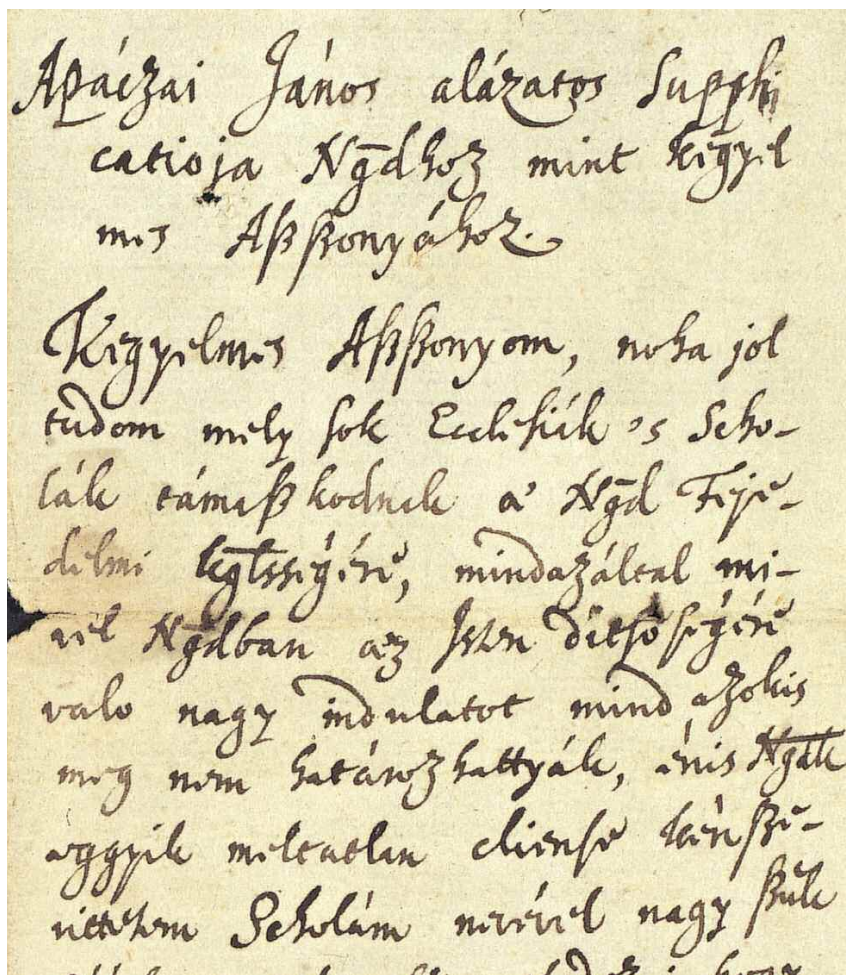
Heltai plébános számára nagy segítséget jelentett az 1552-ben iskolatanítónak meghívott, szintén Wittenbergben tanult kiváló teológus, Dávid Ferenc, akit három év múltán a város magyar prédikátorává választott. Dávid 1555-ben a Francesco Stancaro eretnek nézeteit elítélő széki zsinat határozatait összefoglaló tudományos teológiai írásával bizonyította rátermettségét. Stancaro olasz orvos és teológus Kolozsvárott, Szebenben és Besztercén hirdette Jézus Krisztus isteni és emberi természetének megkülönböztetését valló racionális felfogását, Dávid Ferenc épp e racionalizmust ítélte el. Dávid teológiai felkészültségének és igehirdetői képességeinek elismeréseképpen őt választották a plébánosi tisztségéről 1557-ben lemondó Heltai utódjával. Együtt munkálkodásuk azonban nem szakadt meg, Heltai a szászok prédikátoraként szolgált tovább.

Az 1552-ben a németországi és a svájci protestantizmusban kibontakozott úrvacsoravita, amely Krisztusnak az úrvacsora jegyeiben való jelenlétét taglalta, szintén begyűrűzött Erdélybe. Kálmancehi Sánta Márton debreceni prédikátor képviselte a helyvét irányt. Kolozsvári igehirdetései igen népszerűek voltak, a helybéli lelkészek 1556-ban hitvitában igyekeztek meggyőzni, de sikertelenül. Brassó és Szeben kitartott a szigorú lutheránus felfogás mellett. Az országgyűlés 1557-ben Kolozsvárra a szász és a magyar eklézsiák lelkészeit egybefogó országos zsinatot hívott össze a kérdés rendezésére. A zsinat tárgyalásait összefoglaló *Consensust* Heltai és Dávid fogalmazta meg, teteleiben Melanchthon kiegyenlítő, az elmentétek helyett az egyházépítő egységet hangsúlyozó felfogása tükröződött. Ugyanakkor e zsinat az erkélyi reformáció regionális szervezeteinek kialakulását is szentesítette: a középkori

A Monostori úti református templom

Apáczai Csere János kérvényében támogatást kér az iskolának Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszonytól (1657)

egyházi privilégiumokat tovább éltető Szászföldön külön püspökség létesült, élén Matthias Heblerrel, a vármegyei területeken pedig létrejött a magyar szuperintendencia, püspöke Dávid Ferenc lett.

A zsinatot követő másfél évben a magyar püspökség lelkészei, előjárójukkal együtt, teológiai felfogásukban egyre inkább a korábban elítélt svájci hitvallás irányába fejlődtek, emiatt Dávid Ferenc 1559-ben lemondott a szuperintendensi tisztségről. E teológiai fejlődésben Heltai Gáspár is követte őt, így Kolozsvár az 1550–1560-as évek fordulóján a helvét irányú reformáció erdélyi központjává vált. A hívek körében elég sok bizonytalanságot keltett a lutheránus és a református úrvacsora-felfogás különbözősége, akadtak, akik e számukra nehezen eldönthető kérdés miatt négy évig nem éltek e „sákramentummal”. Mindenesetre a források a reformátusok számbeli gyarapodására utalnak mind a szászok, mind a magyarok körében. Eközben az országgyűlések is sokat enyhítettek a svájci hitvallást elítélő határozataikon.

Kolozsvár tanácsa, bár figyelemmel kísérte a hitvitákat, fő feladatának az ige hirdetést és az iskolák fenntartását tekintette. Több határozata is biztosította az elsőpap (plébános) meg a szász és magyar prédikátorok anyagi helyzetét, 1557-ben például Dávid Ferencet megerősítette a plébánosi 10 hold szőlő birtokában. Ugyanakkor szabályozta az új iskolatanítók, Basilius István és Molnár Gergely fizetésének félévenkénti kiadását.

A KOLOZSVÁRI VALLÁS

Több országos zsinat is megkísérelte a lutheránus és a svájci irány egyeztetését, a heves viták során azonban inkább a felekezeti különállás szilárdult meg. 1564-ben a nagyenyedi zsinaton, ahol az uralkodót, János Zsigmondot (II. János választott magyar királyt) udvari orvosa és bizalmasa, Giorgio Biandrata képviselte, véglegessé vált a szakadás, a magyar püspökség lelkészei között a reformátusok kerültek túlnyomó többségbe, és szuperintendensüknek Dávid Ferencet választották meg. Az országgyűlés is elismerte a lutheránus mellett a református felekezet létét, jellemző módon ez utóbbit „a kolozsvári egyház vallása”-ként emlegeti a törvény. Ebben az időszakban fogadta el a lutheránus hitvallást az uralkodó is.

➤ A Farkas utcai református templom déli oldala (Vas Géza felvétele)

➤ A Farkas utcai református templom és kollégium 1859-ben (fent) és 1941-ben (lent)

Dávid Ferenc egyházalapító püspök által használt úrvacsorai kehely

Mindezzel korántsem jutott nyugvópontra a hitújítás, sem Erdélyben, sem a kincses városban. Nyugat-Európában is messze állt még a protestantizmus az intézményesüléstől; egyes városok vagy régiók véglegesen döntöttek egyik vagy másik hitvallás mellett, másokban még javában folyt az igazság keresése, szóban és nyomtatásban zajlottak a különböző nézetek közötti hitviták, amelyeket adott esetben börtön vagy máglya zárt le. Nyugatról jött kiadványok és teológusok befolyásolták az erdélyi közgondolkodást is, itt elsősorban Biandrata doktornak, a fejedelem tanácsadójának hatását kell említenünk, aki a Szentháromság dogmáját vitató antitrinitárius felfogás híveként került Erdélybe.

Dávid Ferenc szuperintendenst János Zsigmond udvari papjává nevezte ki 1565-ben, ilyen minőségében is gyakran találkozhatott Biandratával. Az olasz orvos és diplomata indíthatta el az örök keresőt, Dávidot a Szentháromság-tagadó hitfelfogás kidolgozásának útján, amelyen segítségül használhatta a nyugati antitrinitáriusok, Serveto, Paruta, Lelio Sozzini és mások mun-

káit. 1566 januárjában hangzott el Kolozsvárott első unitárius szellemű igehirdetése, hitfelfogásának illetően változása azonban nagy felzúdulást váltott ki. Sokan követték ezen az úton, de még kolozsvári szolgatársai, Heltai, Szikszai Fabricius Balázs és Károlyi Péter is vitatkoztak vele. Melius Juhász Péter debreceni prédikátor és a tiszántúli lelkészek váltak a református hitvallás legfőbb védelmezőivé. János Zsigmond viszont hitbéli meggyőződésében udvari papját követte.

Világiak és lelkészek körében egyaránt napirenden voltak a viták a „régi pápás tudományról és az új evangéliumról” meg a protestáns nézetkülönbségekről, amint Nagy Szabó Ferenc krónikájában följegyezte: „Akkori napokban hallottál volna egész Erdélyben minden helyeken a köznéptől sok esztelen disputatiót és pántolódást: falun, városban, étel-ital között, estve-reggel, éjjel és nappal, prédikátoroktól a prédikálószékből sok káromlásokat és mód nélkül való kárpálódásokat a két religió, úgymint az calvinista és ariana religión valóktól disputálást hallottál volna.” Kolozsvárott épp e „mód nélkül való” vitatkozásokat próbálta meg szabályozni a városi tanács, amikor kimondta, hogy aki „az Isten igéje és annak őszinte és tiszta igazsága felől fecsegne és az Isten igéjével ellenkező hit-tételeket hirdetni merészkedik”, az szálljon vitába a prédikátorokkal, s ha igazát nem tudja bizonyítani a Szentírás alapján, ingre-gatyára vetköztetve üzessék ki a városból.

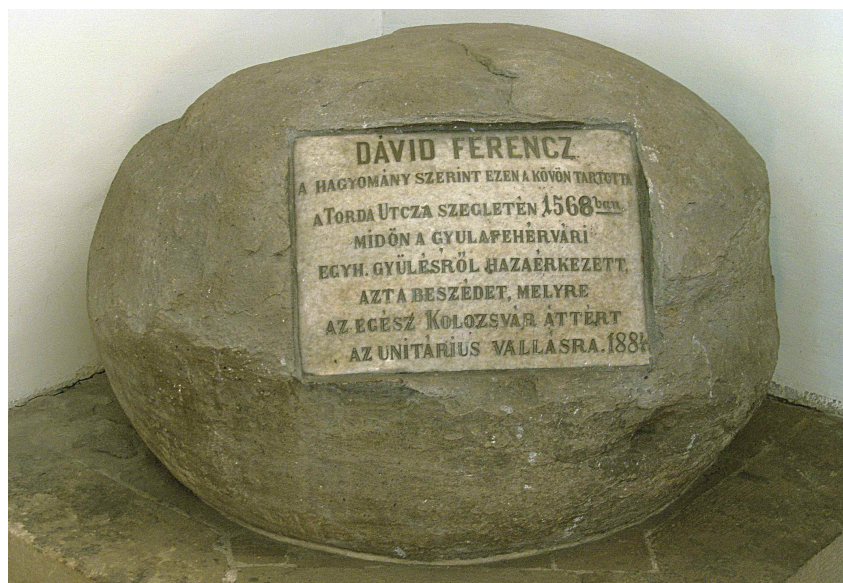
1566-ban Dávid Ferenc és követői három hitvitán is sikerrel fejtették ki nézeteiket, a református tábor pedig Me-

liusszal az élén belement egy kompromisszumos megoldásba: a református *Heidelbergi Káté* olyan átdolgozott formában jelent meg Kolozsvárott Heltai nyomdájában, amely az antitrinitárius felfogásnak is megfelelt. Eszerint az Atya, a Fiú és a Szentlélek viszonyát az ógyházi hitvallások nem biblikus szavai helyett bibliai kifejezésekkel határozták meg. E kompromisszum nyilván a reformáció egységének megőrzését célozta az egyházépítés reménységével.

Református oldalról többen is elvetették e megoldást, tiltakozásképpen 1566 tavaszán Heltai Gáspár és Titus Amicinus (brassói szász származása ellenére a magyarok prédikátora) lemondott tisztségéről, véleményét azonban nem rejtette véka alá. A különböző hitfelfogású lelkészek vitáit a tanács mérsékelni kívánva 1566. május 4-én kelt végzésében kimondta, hogy Heltai és Amicinus „a plébános úrnak [azaz Dávid Ferencnek] a tartozó tiszteletet adják meg, s egyik a másikat a szószezből ne vagdalja, de ha valamelyiknek közülök Istentől valami új kijelentetik, arról ne vetélkedjenek a templomban, hanem menjenek külön valamely házba, s ott értekezzenek felőle”.

Dávid püspök a továbbfejlesztett antitrinitárius tanrendszert latin és magyar nyelvű, Gyulafehérvárott kinyomtatott kötetekben foglalta össze (kiemelném közülük a Szentháromságról szóló új tanítást népszerűen tárgyaló *Rövid magyarázatot*), s igehirdetéseiben is következetesen képviselte.

1568 januárjában tartották a nevezetes tordai országgyűlést, amely a későbbi történelmi és publicisztikai közbeszéd szerint elismerte az unitárius

egyház szabad vallásgyakorlatát és – a korabeli Európában páratlan módon – intézményesítette a négy bevett (törvény által elismert) vallás rendszerét. Valójában a törvényszöveg a gyülekezetek szabad lelkészválasztását írta elő („az község [...] oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nekie tetszik”), a szuperintendenseknek pedig megtiltotta, hogy a joghatóságuk alatt élő lelképásztorok teológiai nézeteiről ítélezzenek. Szó sincs tehát a katolikusok szabad vallásgyakorlatáról, a „bálványozókat” már az 1566-os országgyűlés kitiltotta az országból, és a különböző hitvallású erdélyi protestánsok egyaránt a reformáció teljes erdélyi győzelmében reménykedtek. Dávid Ferenc és követői ráadásul a hitújítás zászlóvivőinek, végső beteljesítőinek tartották magukat, számukra igen fontos volt a gyülekezetekben korlátlanul folyó igehirdetés, a prédikátorok felszabadítása a dogmatikai felügyelet alól. Abban reménykedtek, hogy hitújító munkájuk sikerrel jár majd a más felfogásúak körében is, intézményes egyházi-felekezeti korlátokat ekkor egyáltalán nem kívántak.

AZ UNITÁRIUS VÁROS

Kolozsvár unitáriussá válását a hagyomány ez év márciusára teszi, ekkor a gyulafehérvári hitvitáról hazatérő Dávid Ferenc a Torda utca szegletén egy kerek köre állva hirdette az igét a híveknek, ennek nyomán történt a tömeges áttérés. E plasztikus képből annyi igaz, hogy Dávid és prédikátortársai, köztük Basilius István hatására a város magyar és szász lakosságának túlnyomó része 1569 végére unitáriussá vált. A magyarok hamarabb csatlakoztak Dávid nézeteihez, a szászok inkább ragaszkodtak a kálvinista hitvalláshoz. E hosszú folyamatba többször kellett beavatkoznia a városi tanácsnak, hogy a kálvinista és a Szentháromság-tagadó tábor vitáit, Dávid Ferencet személyében is támadó ellentéteit lecsillapítsa. Hosszú vizsgálódás után Heltai Gáspár is ekkoriban fogadta el lelkész-társá nézeteit, és nyomdáját az antitrinitárius propaganda szolgálatába állította. A helvét hitvalláshoz ragaszkodó lelkészek, Szikszai Fabricius Balázs és Károlyi Péter eltávoztak Kolozsvárról.

Nemcsak vallási, hanem nemzetiség-i ellentétek is bonyolították a kolozsvári helyzetet: a magyar náció is befolyást akart szerezni a plébános választásába.

Végül a Királyi Tábla 1568 júniusában hozott ítélete zárta le a vitát századokra kiható érvénnyel: a plébános választásában mind a két náció részt vehet, a főtemplom használata pedig évente váltakozik, magyar bíró alatt a magyarok, szász bíró idejében a szászok járnak oda istentiszteletre, a másik fél a Szent Jakab-kápolnát vagy az óvári templomot használhatja.

E szabályozás kihatott a domonkos kolostorban működő iskolára is: amikor magyar rektor igazgatta, segédtanára német nemzetiségű volt, a szász rektor mellett pedig magyar lektor tanított. Vallási szempontból 1571-ben következett be a változás, amikor a református Félégyházi Tamás rektor távozása után a meissenai születésű költő és teológus, Johann Sommer, Dávid Ferenc veje került az iskola élére.

A belvárosi unitárius templom szószéke

János Zsigmond halála után, 1571 nyarán a buzgó katolikus Báthory István lépett Erdély trónjára. Uralkodása legelején esküt tett az épp csak kialakult vallási türelmi rendszer fenntartására. Szavát meg is tartotta, de már csak egyéni vallási meggyőződésénél fogva is természetes, hogy folyamatosan munkálkodott a katolikus egyház helyreállításán, ennek rendjén pedig a Szentháromságot nem tagadó lutheránus és helvét hitű felekezettel alakított ki jobb kapcsolatokat. Dávid Ferencet természetesen azonnal eltávolította az udvarból, helyébe a lutheránus Alesius Dénest hívta meg udvari papjául. Ugyancsak Alesius került a szervezeten még

egységes, de hitvallásilag már megosztott magyar szuperintendencia élére is. Báthory 1571 szeptemberében kiadott cenzúrendelete véget vetett a hitvitai irodalomnak, a következő évben pedig az országgyűlés kimondta a vallásbéli újítások tilalmát, az erdélyi protestáns felekezeteket az uralomváltás időszakában érvényes hitvallásuk szerint tekintve elfogadottaknak.

A Szentháromság-tagadókat korlátozó fejedelmi és országgyűlési intézkedések következményeképpen az 1570-es években az erdélyi magyarok közös egyháza szétvált. 1573 januárjában az országgyűlés elismerte a külön szerveződő unitárius felekezetet, Dávid Ferenc püspökkel az élén, a református magya-

rok pedig 1577-ben választották püspökké Tordai Sándor Andrást.

Dávid Ferenc mint kolozsvári plébános zavartalanul végezhetett híveinek lelki gondozását, a dézsmamegyed jövedelméből egy magyar és két szász prédikátort tartott maga mellett. Az óvári iskola élén Sommert a görög születésű neves antitrinitárius teológus, Jacobus Palaeologus váltotta fel, aki Lengyelországból került Erdélybe. Utána az Olaszországban tanult Hunyadi Demeter vette át az iskola vezetését, munkájuk eredményeképpen az unitárius kollégium országos hírnevű tanintézeté vált.

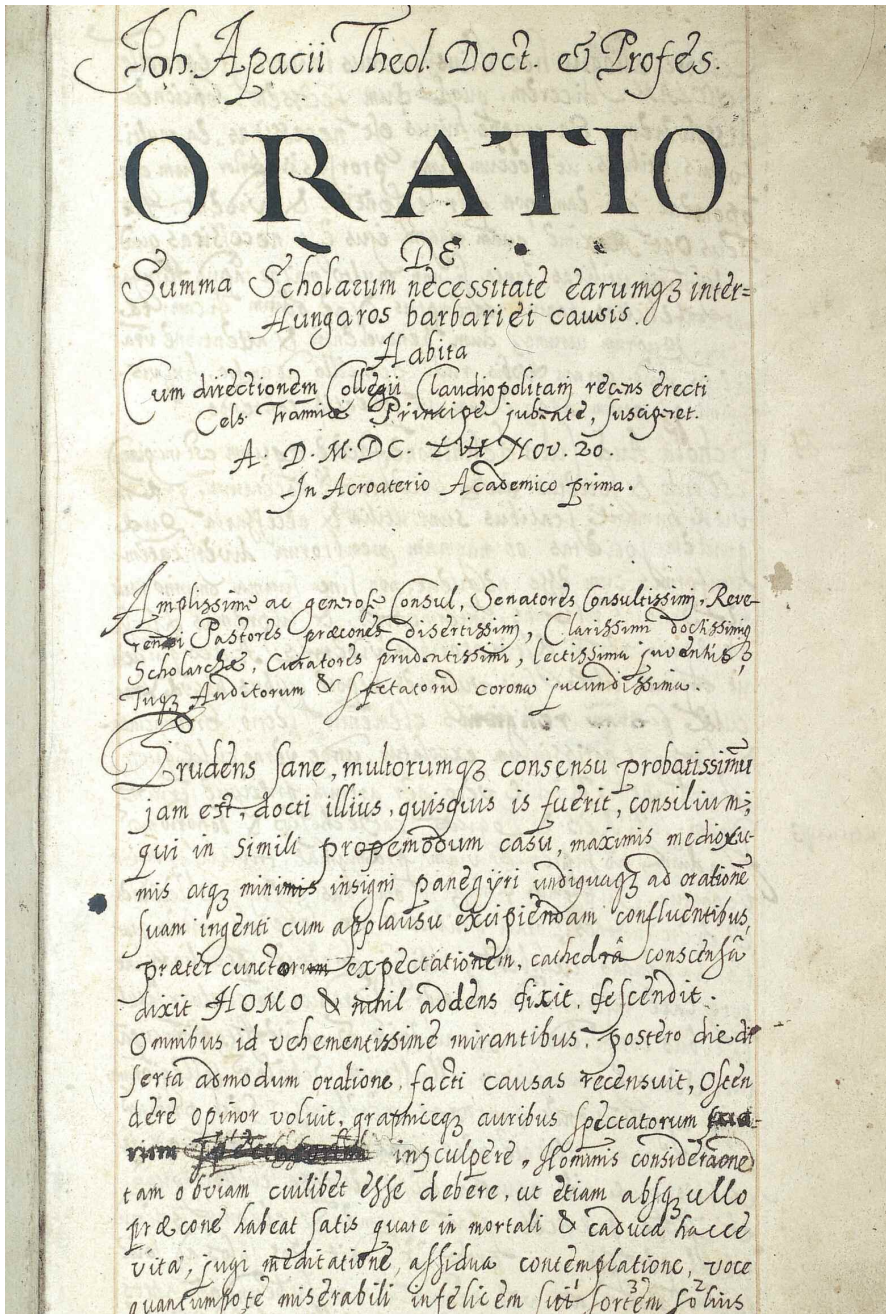
rának számító városban valamiképp fennmaradtak a katolikus vallásgyakorlat lehetőségei. Egy Gruz Péter nevű szabómester állhatatosan ragaszkodott katolikus hitéhez, 1573-ban a városi jegyzőkönyv tanúsága szerint nem túl épületes vitába keveredett unitárius polgártársaival: „Mond az István, tiszta attul az gatyád, hogy az mostani hitnél jobb volna az előtt való, azt meghallja Gruz Péter mester és mond neki, hogy mondál te bitang bestye kurvafi, hogy szaros az gatyám.” Gruz disputált Paksi Gáspárral is a „hit dolgából, közbe az plébánost is szidja volt”. Két évvel később a Dávid Ferencet is szidalmazó szabómester azzal a kéréssel fordult Báthory fejedelemhez, hogy rendeljen katolikus papot a városba. A tanács per sze azonnal küldöttséget menesztett az uralkodóhoz, hogy a közösség békéjét feldúló akciót megakadályozza. Úgy tűnik azonban, valamit mégiscsak sikerült elérniük a kincses város ismeretlen számú katolikusainak, mert a városi tanács 1577-ben aggódva tárgyalta „az colostromba [azaz a Farkas utcai egykori ferences templomban] való bálványozást”, vagyis katolikus misét, amelytől az unitárius vallás további korlátozását féltette.

Ez a védekezésre és kizárólagosságra törekvő magatartás teljesen megfelelt a korabeli közfelfogásnak és a törvényeknek, az 1581-ben rögzített erdélyi egyházpolitikai alapelv, a maior pars (nagyobb rész) ugyanis a vallásilag vegyes helységekben a számbeli többségben lévő felekezetnek nyújtott kizárólagos jogokat, és a kisebbségnek nem biztosított nyilvános vallásgyakorlatot. A kincses városba 1580-ban betelepülő jezsuiták, akik a Farkas utcai kolostorban rendezkedtek be és egyetemi szintű főiskolát létesítettek, természetesen életbe léptették a nyilvános katolikus vallásgyakorlatot, a miséken a rendtagok és a kollégium tanulói mel-

VERSENYHELYZETBEN

Újabb felbukkant adatok arra utalnak, hogy az unitárius egyház fellegvá-

Apáczai Csere János kollégiumi beköszöntő beszéde (1656)

lett városi polgárok is részt vettek, a növendékek számára Mária-kongregáció jött létre. Mindez azonban Báthory fejedelem és lengyel király külön kiváltságlevelére alapozódott, amely a Jézus Társaság itteni fő feladatául az ifjúság tanítását és nevelését jelölte meg, nem jelentette tehát a katolikus egyház törvényesítését. A jezsuiták sikerei láttán a felekezeti ellentéteket időlegesen félretéve az unitáriusok és a reformátusok közösen léptek fel. Az 1581 májusában Kolozsvárott tartott országgyűlésen Hunyadi Demeter unitárius és Göcsi Máté református püspök vállalva küzdött a „bálványimádás” visszatérése és törvényesítése ellen.

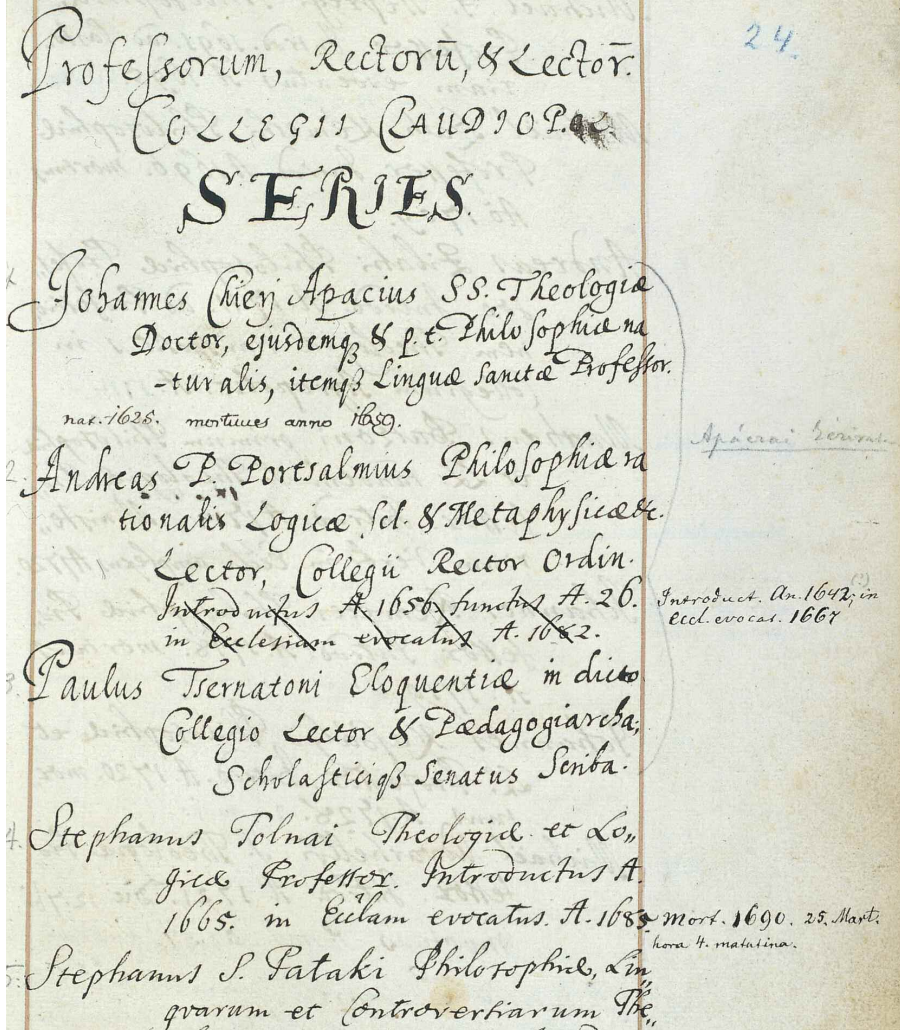
A jezsuita főiskola felvirágzásával létrejött versenyhelyzetben az unitáriusok is egyre nagyobb hangsúlyt fektettek kollégiumuk fejlesztésére. Az 1580-as évek második felében sikerült nagyobb fenntartási összegeket kijárni a városi tanácsnál, megszűnt a korábbi tanárihiány, némelykor három-négy professzor is tanított. Christian Francken német teológus filozófiai előadásokat tartott, az Olaszországban tanult Enyedi György, a későbbi püspök teológiai és bölcséleti előadásaihoz tan könyveket is írt. Nagy sikernek számított, hogy 1583 végén Peter Frieschbier jezsuita pedagógus unitáriussá lett, mindjárt állást kapott a kollégiumban, és egy sereg tanítványa is követte. Bár a jezsuiták szorgalmazására Báthory többször is utasítást adott Francken és Frieschbier eltávolítására, a helyi tanács csöndes, de szívós ellenállása sikerrel bojkottálta a tanintézet jövőjét fenyegető intézkedéseket.

BELSŐ VITÁK

Valószínűleg Kolozsvár unitárius közönségét is megosztották azok a nézetkülönbségek, amelyek a Szentháromság-tagadók körében az 1570-es években, a szervezett egyházzá válás folyamatával párhuzamosan fennálltak. Plébánosuk, Dávid Ferenc és prédikátortársai meg az unitárius kollégium tanárai (Basilius István, Johann Sommer, Jacobus Palaeologus, Niccolo Paruta, Matthias Vehe-Glirius, Bogáti Fazekas Miklós) körében elmélyült a racionális dogmakritika. Jézus Krisztus imádandó voltának kérdését vették bonckés alá, és arra a következtetésre jutottak, hogy Jézust ember volta miatt tisztelet, de nem imádás illeti meg. Vizsgálat alá vették a gyermekke-

reszttség bibliai alapjait is: 1578-ban zsinati határozat mondta ki a gyermekkeresztelés megszüntetését. Ugyanezkor született döntés az általános profécia elvéről, mely szerint a lelkészek teljesen szabadon alakíthatják ki teológiai felfogásukat, és nézeteiket korlátozás nélkül hirdethetik.

Biandrata, valamint két kolozsvári prédikátor, Hunyadi Demeter és Szatmári Fabricius István nem fogadta el ezeket az újító nézeteket, sőt ez év novemberében Biandrata meghívta Kolozsvárra a tekintélyes antitrinitárius teológust, Fausto Sozzinit, hogy Dávidot nézeteinek visszavonására rábírja. Gyűlést is rendezett Kolozsvárott a két párt az összes helybéli lelkész meg a környékbeliek részvételével, a vitatott kérdésekben azonban megegyezés nem született. Ekkoriban Dávid Ferenc betegeskedése miatt már ritkán prédikált, nézeteit inkább baráti körben hirdette, Sozzinival pedig szóban és írásban vitatkozott. Bár az 1579 februárjában tartott zsinat elfogadta Dávid nézeteit, és hangsúlyozta, hogy az igazság szabad keresése minden lelkész kötelessége, a hitújítás tilalmát figyelembe vevő Báthory Kristóf az országgyűlés elé idézte a beteg püspököt,

A református kollégium tanárainak névsora Apáczai keze írásával (1656)

s eltiltotta a templomi szolgálattól. Április közepén tartotta meg Dávid Ferenc utolsó kolozsvári prédikációját, amelyben változatlan meggyőződését hangoztatta. Utána már az országgyűlési ítélet és a halállal végződő dévai várfogság következett.

Hunyadi Demeter, konzervatív lelkész társaival és Biandrataival egyetértve, az unitárius felekezet fennmaradása érdekében olyan hitvallást állított össze, amelynek nonadorantista álláspontja nem esett az innovációs törvény hatálya alá. A zsinat, ha nehezen is, de elfogadta ezt a kompromisszumot, Hunyadit püspökké választották, aki aztán a kolozsvári elsőpapi tisztségben is Dávid Ferenc utóda lett. Szatmári István és Johann Eppel kolozsvári prédikátorok is elfogadták a konzervatív hitvallást, ilyenformán, ha hitújító lendületében erőteljesen korlátozva is, de fennmaradhatott és törvényes elismerést nyerhetett az unitárius egyház, mind a kincses városban, mind egész Erdélyben. ♦